

”Äldreomsorgslagen”

Lag om stödjande av den äldre befolkningens funktionsförmåga och om social- och hälsovårdstjänster för äldre

Promemoria om verkställighet och tolkning av lagen

Ly-

INNEHÅLL

ALLMÄNNA BESTÄMMELSER (1 KAP.)	5
Lagens syfte (1 §)	5
Mål som gäller den äldre befolkningen	5
Mål som gäller äldre personer	5
Tillämpningsområde och samband med annan lagstiftning (2 §)	6
Tillämpningsområde	6
Samband med annan lagstiftning	6
Definitioner (3 §)	7
KOMMUNENS ALLMÄNNA SKYLDIGHETER (2 KAP.)	7
Samarbete (4 §)	7
Plan för att stödja den äldre befolkningen (5 §)	8
planen en del av kommunens strategiska ledning	8
Planens innehåll	8
Utvärdering av servicens tillräcklighet och kvalitet (6 §).....	9
tillgången till service och servicens tillgänglighet (7 §).....	10
språk som service ska tillhandahållas på (8 §).....	10
kommunens resurser (9 §).....	10
Expertis (10 §)	11
Äldreråd (11 §).....	12
Äldrerådets uppgifter	12
Inrättande av ett äldreråd	12
Äldrerådets ställning i kommunen	13
Äldrerådets verksamhetsförutsättningar	13
Tjänster som främjar välbefinnandet (12 §)	14
Rådgivningstjänster	14
Övriga tjänster som främjar välbefinnandet	14
Tjänsternas innehåll och genomförande	14
ÄLDRE PERSONERS SERVICEBEHOV OCH ATT TILLGODOSE DET (3 KAP.) ..	15
Allmänna principer för att tillgodose servicebehovet (13 §).....	15
Principer för långvarig vård och omsorg (14 §)	16
Tjänster som ordnas i hemmet i första hand	16
Ett tryggt, betydelsefullt och värdigt liv för en äldre person	17
Makars samlevnad	17
Bestående vårdarrangemang	17
Utredning av servicebehovet (15 §)	18
Servicebehovet utreds övergripande och i samarbete	18
I vilka situationer uppkommer skyldighet att utreda?	19
Förläggning av utredningen.....	19
Servicebehovet bestäms utifrån den äldre personens funktionsförmåga	20
Serviceplan (16 §).....	20
Ansvarig arbetstagare (17 §)	21
I vilka fall utnämns en ansvarig arbetstagare?	21
Den ansvariga arbetstagarens uppgifter	21
Den ansvariga arbetstagarens behörighet.....	21

Beslut om beviljande av socialservice samt rätt till service (18 §).....	21
Ansökan om socialservice	21
Beslut om brådskande socialservice	22
Beslut om annan än brådskande socialservice	22
ATT SÄKERSTÄLLA KVALITETEN PÅ TJÄNSTERNA (4 KAP.).....	23
Kvaliteten på tjänsterna (19 §)	23
Personal (20 §)	23
Ledning (21 §)	24
Lokaler (22 §)	24
Egenkontroll (23 §).....	24
Myndighetstillsyn (24 §)	25
SÄRSKILDA BESTÄMMELSER (5 kap.)	25
Anmälan om äldre personers servicebehov (25 §).....	25
Offentliggörande av väntetider (26 §).....	26
Planering och finansiering (27 §)	27
Ikraftträdande (28 §)	27

Källor

- Lag om stödjande av den äldre befolkningens funktionsförmåga och om social- och hälsovårdstjänster för äldre 980/2012
- Regeringens proposition till riksdagen 160/2012
- Social- och hälsovårdsutskottets betänkande ShUB 27/2012 rd
- Riksdagens svar RSv 162/2012 rd

ALLMÄNNA BESTÄMMELSER (1 KAP.)

LAGENS SYFTE (1 §)

Mål som gäller den äldre befolkningen

Syftet med lagen är att stödja hela den äldre befolkningens välbefinnande, hälsa, funktionsförmåga och förmåga att klara sig på egen hand. Syftet förverkligas särskilt i bestämmelserna om kommunernas allmänna skyldigheter (2 kap.).

Åldrandet försämrar människans förutsättningar att klara många uppgifter, men försämringen av funktionsförmågan kan förebyggas och fördröjas på många sätt. Även när en äldre person inte längre klarar de dagliga funktionerna på egen hand, kan de tjänster som personen behöver tillhandahållas så att han eller hon får stöd för sin förmåga att klara sig på egen hand och sin återstående funktionsförmåga. I 12 § i lagen finns bestämmelser om tjänster som främjar välbefinnandet. Den handledning som avses ska efter behov ingå i alla social- och hälsovårdstjänster som ordnas för äldre personer (13 §). Stödet för funktionsförmågan och förmågan att klara sig på egen hand betonas också i flera andra bestämmelser i lagen.

Lagen syftar också till att förbättra den äldre befolkningens möjligheter att i kommunen delta i beredningen av beslut som påverkar denna befolknings levnadsförhållanden och i utvecklandet av den service den behöver. Äldrerådet (11 §) är en viktig kanal som gör det möjligt att höra den äldre befolkningen i verksamheten inom olika kommunala sektorer.

Mål som gäller äldre personer

Lagens syfte är att förbättra äldre personers möjlighet att få högkvalitativa social- och hälsovårdstjänster i enlighet med det individuella behovet och i tillräckligt god tid. Kommunens allmänna skyldigheter (2 kap.) är viktiga också med tanke på förverkligandet av detta mål.

De allmänna principerna för att tillgodose servicebehovet (13 §) och principerna för långvarig vård och omsorg (14 §) är utgångspunkten för förverkligandet av målet. Förverkligandet stöds också av en mångsidig utredning av servicebehovet (15 §), planeringen av den samlade servicen (16 §) och beslutet om beviljande av socialservice samt tillhandahållandet av den service som har beviljats inom utsatt tid (18 §). En ansvarig arbetstagare (17 §) kan för sin del hjälpa en äldre person att få de tjänster han eller hon behöver. Bestämmelser om hur kvaliteten på tjänsterna säkerställs vid verksamhetsenheter som tillhandahåller service för äldre personer finns i 4 kap. i lagen.

Syftet med lagen är också att förbättra möjligheterna för en äldre person att få handledning och stöd i användningen av andra social- och hälsovårdstjänster än de som kommunen tillhandahåller. Tjänsterna i fråga är bland annat tjänster som produceras av kommunens övriga förvaltningsområden samt av organisationer och företag. Handledning och rådgivning som gäller dessa ges exempelvis med anknytning till

tjänster som främjar välbefinnandet (12 §).Handledning och rådgivning hör också till den ansvariga arbetstagarens uppgifter.

Lagen syftar till att förbättra möjligheterna för en äldre person att påverka innehållet i de social- och hälsovårdstjänster som ordnas för honom eller henne och det sätt de utförs på. Dessutom är avsikten att förbättra möjligheterna att besluta om val som gäller tjänsternas innehåll och hur de utförs. En äldre persons delaktighet i ärenden som gäller honom eller henne själv betonas särskilt i samband med utredningen av servicebehovet (15 §) och utarbetandet av serviceplanen (16 §).

TILLÄMPNINGSOMRÅDE OCH SAMBAND MED ANNAN LAGSTIFTNING (2 §)

Tillämpningsområde

Man försöker förverkliga lagens syften på tre sätt:

- 1) med bestämmelser om kommunens allmänna skyldigheter att se till att den äldre befolkningens välbefinnande, hälsa, funktionsförmåga och förmåga att klara sig på egen hand stöds och att tillgången till social- och hälsovårdstjänster som äldre personer behöver tryggas (2 kap.)
- 2) med bestämmelser om utredning av äldre personers servicebehov och tillgodeende av det (3 kap.)
- 3) med bestämmelser om att säkerställa kvaliteten på tjänsterna vid verksamhetsenheter som tillhandahåller social- och hälsovårdstjänster för äldre personer (4 kap.).

Bestämmelserna i 3 kap. i lagen gäller i första hand kommunerna, men också privata tjänsteleverantörer ska följa principerna som avses i 13 och 14 § i den mån de inte hänför sig enbart till fullgörandet av kommunens ansvar att ordna tjänster. Bestämmelserna i 4 kap. i lagen gäller såväl kommunala som privata tjänsteleverantörers verksamhetsenheter.

Ordet kommun som används i lagen avser såväl primärkommuner som de samarbetsområden som avses i lagen om en kommun- och servicestrukturreform (169/2007). Social- och hälsovårdstjänsterna inom ett samarbetsområde handhas av en samkommun eller ordnas enligt avtal av en av kommunerna inom samarbetsområdet, den så kallade ansvariga kommunen.

Samband med annan lagstiftning

Äldreomsorgslagen kompletterar annan lagstiftning som gäller offentliga och privata social- och hälsovårdstjänster. I praktiken inverkar lagen mest på socialvården. Det beror på att bestämmelser om hälsovården finns i hälso- och sjukvårdslagen (1326/2010) i fråga om mycket av det som regleras i äldreomsorgslagen.

Äldreomsorgslagen medför inga förändringar av innehållet i det nuvarande servicesystemet. I 17 § i socialvårdslagen (710/1982, SVL) bestäms vilken socialservice som kommunen ska ordna för sina äldre invånare. För äldre personer har oftast ordnats hemservice med tillhörande stödtjänster, boendeservice, anstaltsvård samt i allt större

utsträckning också familjevård. Stödet för närståendevård är en viktig del av socialservicen för äldre personer. Dessutom kan en del äldre personer behöva service som avses till exempel i lagen om service och stöd på grund av handikapp (380/1987) eller lagen angående specialomsorger om utvecklingsstörda (519/1977).

I socialvårdslagen finns också bestämmelser om vilken kommun som i ett enskilt fall är skyldig att ordna utredningen av en äldre persons servicebehov och tillgodoseendet av det. En kommun ska sörja för att socialservice anordnas för kommunens invånare (13 § SVL). I brådskande fall och då omständigheterna i övrigt förutsätter det, omfattar kommunens skyldighet att ordna service även andra än kommunens invånare (15 § SVL). En person som vill bli invånare i en kommun, men på grund av sin ålder, sin funktionsnedsättning eller av någon annan orsak inte kan bo självständigt där, kan anhålla om socialservice och vårdplats i kommunen i fråga (16 a § SVL).

På motsvarande sätt bestäms innehållet i hälso- och sjukvårdstjänsterna och skyldigheten att ordna tjänster enligt hälso- och sjukvårdslagen när dessa tjänster erbjuds äldre personer.

DEFINITIONER (3 §)

I 3 § i lagen definieras alla begrepp som är viktiga med tanke på tillämpningen av lagen.

- **Äldre befolkning** avser den del av befolkningen som är i en ålder som berättigar till ålderspension, det vill säga har fyllt 63 år.
- **Äldre person** innebär en person bland den äldre befolkningen, vars funktionsförmåga är nedsatt på grund av orsaker i anslutning till hög ålder. Begreppet definieras i detalj i början av 3 kap.
- **Verksamhetsenhet** är en funktionell helhet inom vilken huvudsakligen äldre personer tillhandahålls social- eller hälsovårdstjänster. Begreppet definieras i detalj i 4 kap.

KOMMUNENS ALLMÄNNA SKYLDIGHETER (2 KAP.)

SAMARBETE (4 §)

Omfattande samarbete mellan de olika aktörerna krävs för att stödja den äldre befolkningens välbefinnande, hälsa, funktionsförmåga och förmåga att klara sig på egen hand. Enligt äldreomsorgslagen ska de olika kommunala verksamheterna samarbeta i detta syfte. Dessutom ska kommunen samarbeta med offentliga myndigheter samt företag och andra allmännyttiga samfund som är verksamma i kommunen. Organisationer som företräder den äldre befolkningen nämns separat som aktörer med vilken kommunen ska samarbeta.

PLAN FÖR ATT STÖDJA DEN ÄLDRE BEFOLKNINGEN (5 §)

Varje kommun ska utarbeta en plan över sina åtgärder för att stödja den äldre befolkningens välbefinnande, hälsa, funktionsförmåga och förmåga att klara sig på egen hand och för att ordna och utveckla den service och närståendevård som äldre personer behöver. Vid planeringen ska åtgärder som boende i hemmet och rehabilitering prioriteras. Planen godkänns av kommunfullmäktige, och den ska ses över varje fullmäktigeperiod. Utarbetandet av planen inleddes med Kvalitetsrekommendation om tjänster för äldre (2008) och har nu inkluderats i lagstiftningen.

Planen en del av kommunens strategiska ledning

Planen för att stödja den äldre befolkningen ingår i kommunstrategin och kommunens övriga strategiska ledning. I en kommun kan målen för den äldre befolkningens välbefinnande och hälsa, boende och miljö samt service ingå i flera olika planer och måste därför samordnas. Kommunens äldrepolitiska program eller serviceprogram kan motsvara den plan som avses i äldreomsorgslagen, om den uppfyller målen som ställts upp för planen i äldreomsorgslagen.

Planen ska beaktas i samband med beredningen av den budget och ekonomiplan som avses i 65 § i kommunallagen. I budgeten och ekonomiplanen godkänns målen för kommunens verksamhet och ekonomi och allokeras anslag för att sköta uppgifterna. Budgeten och ekonomiplanen ska göras upp så att förutsättningarna för skötseln av kommunens uppgifter tryggas.

Planen ska också beaktas i samband med beredningen av den välfärdsberättelse som avses i 12 § i hälso- och sjukvårdslagen, och rapporteringen om denna. Enligt hälso- och sjukvårdslagen ska en rapport om kommuninvånarnas hälsa och välfärd och om de åtgärder som har vidtagits varje år lämnas till kommunfullmäktige, utöver vilket en mer omfattande välfärdsberättelse ska tas fram för kommunfullmäktige en gång per fullmäktigeperiod. I rapporten och välfärdsberättelsen tar man bland annat ställning till om de åtgärder som har vidtagits i kommunen har genomförts enligt planen.

Särskilt i kommuner där social- och hälsovårdstjänsterna har överförts till ett samarbetsområde kräver samarbetet aktiv diskussion och samordning. Exempelvis fattas beslut som gäller markanvändning och byggande i kommunerna, medan beslut om att ordna och upphandla service fattas av samarbetsområdets myndigheter. Kommunerna och samarbetsområdena måste ha en gemensam syn på utvecklingen.

Planens innehåll

I planen som avses i äldreomsorgslagen

- 1) *bedöms* den äldre befolkningens välbefinnande
- 2) *fastställs målen* för hur den äldre befolkningens välbefinnande ska stödjas och servicen förbättras
- 3) *fastställs åtgärder* genom vilka kommunen ansvarar för att målen nås och görs en bedömning av de resurser som kommunen behöver för dessa åtgärder

- 4) *fastställs ansvarsfördelningen* mellan de olika verksamheterna när åtgärder genomförs och
- 5) *fastställs hur kommunen kommer att sköta samarbetet* mellan olika verksamheter, offentliga myndigheter, företag samt organisationer och andra allmännyttiga samfund i kommunen (se 4 §).

Planen grundar sig på en omfattande analys av befolkningens välbefinnande och hälsa, boende och miljö samt service, och på framförhållning i fråga om förändringar i förhållandena. Analysen av nuläget och framförhållningen i fråga om förändringar stödjer beslutsfattarna som gör upp strategiska riktlinjer och ställer upp mål. Konsekvensbedömningarna hjälper beslutsfattarna att välja de bästa alternativen och gör motiveringarna till besluten mer genomskådliga.

När åtgärderna fastställs bedömer man också vilka resurser de kräver. Åtgärderna och de tillgängliga resurserna måste samordnas. Planeringen av den äldre befolkningens välbefinnande sträcker sig över förvaltningsgränserna. Därför är det nödvändigt att fastställa de olika verksamheternas ansvar i fråga om att genomföra åtgärderna. Det är absolut nödvändigt att företag, organisationer och andra aktörer samarbetar och samlar sina resurser. Äldrerådet ska tas med i beredningen av planen (se 11 §).

För att genomföra planen i praktiken kan man utarbeta ett separat verkställighetsprogram, där målen konkretiseras till delmål som kan följas upp, ansvarsfördelningen och tidtabellerna preciseras och beslut fattas om att en utvärdering ska genomföras som en del av kommunens välfärdsberättelse.

5 § i äldreomsorgslagen tillämpas från och med den 1 januari 2014.

UTVÄRDERING AV SERVICENS TILLRÄCKLIGHET OCH KVALITET (6 §)

Som grund för utvärderingen av servicens tillräcklighet och kvalitet ska kommunen regelbundet inhämta synpunkter från dem som anlitar servicen och från deras anhöriga och närstående samt från de anställda i kommunen. Det organ som ansvarar för socialvården i kommunen ska varje år inom sitt område utvärdera om den socialservice som äldre personer behöver är tillräcklig och hurdan kvalitet den håller. De iakttagelser som har framförts i socialombudsmannens årliga redogörelse till kommunstyrelsen ska också beaktas i utvärderingen. Dessutom ska kommunen sammanställa information om de ekonomiska resurser som har använts för servicen och om antalet anställda och deras utbildning.

Det är befogat att låta utvärderingen av servicens tillräcklighet och kvalitet ingå i beredningen av välfärdsberättelsen och den tillhörande rapporteringen (se 12 § hälso- och sjukvårdslagen). Äldrerådet ska tas med i utvärderingen av servicens tillräcklighet och kvalitet.

6 § i äldreomsorgslagen tillämpas från och med den 1 januari 2014.

TILLGÅNGEN TILL SERVICE OCH SERVICEENS TILLGÄNGLIGHET (7 §)

Kommunen ska ordna socialservicen för sin äldre befolkning så att servicen till innehåll, kvalitet och omfattning uppfyller de krav som denna befolknings välbefinnande, sociala trygghet och funktionsförmåga ställer. Servicen ska ordnas på ett sådant sätt att den är tillgänglig på lika villkor för den äldre befolkningen i kommunen. Kommunen ska ordna socialservicen nära klienterna, om det inte är motiverat att koncentrera servicen med tanke på dess kvalitet och säkerhet.

7 § i äldreomsorgslagen motsvarar till största delen 10 § i hälso- och sjukvårdslagen i fråga om hälsovårdstjänsternas tillgänglighet och lika tillgång till tjänsterna.

SPRÅK SOM SERVICE SKA TILLHANDAHÅLLAS PÅ (8 §)

Språkliga rättigheter är särskilt viktiga för äldre personer, eftersom en människas förmåga att använda andra språk än sitt modersmål försämras av hög ålder och minnessjukdomar.

Bestämmelser om språkliga rättigheter finns i 40 § i socialvårdslagen och 6 § i hälso- och sjukvårdslagen. Dessa bestämmelser tillämpas naturligtvis också när service ordnas för äldre personer. Motsvarande bestämmelser finns i 8 § i äldreomsorgslagen. På detta sätt säkerställs de språkliga rättigheterna när service som stödjer välbefinnandet ordnas, samt vid utredningen och planeringen av en äldre persons servicebehov, när en ansvarig arbetstagare fastställs och när beslut fattas om att bevilja service.

Bestämmelsen gäller en- och tvåspråkiga kommuner eller samkommuners skyldighet att ordna service på finska och svenska. Enligt bestämmelsen är kommunen och samkommunen också skyldig att se till att nordiska medborgare vid behov har möjlighet att använda sitt eget språk (finska, danska, isländska, norska eller svenska). I paragrafen hänvisas också till den samiska språklagen (1086/2003), som inkluderar en bestämmelse om samernas rätt att använda sitt eget språk bland annat hos kommunala myndigheter.

Ytterligare bestämmelser om språkliga rättigheter när man använder social- och hälsovårdstjänster finns i 4 § i lagen om klientens ställning och rättigheter inom socialvården och 4 § i lagen om patientens ställning och rättigheter. Enligt dessa ska klientens och patientens modersmål och kulturella bakgrund beaktas när social- och hälsovårds tillhandahålls.

KOMMUNENS RESURSER (9 §)

Enligt 3 § i lagen om planering av och statsunderstöd för social- och hälsovården ska en kommun anvisa *resurser* för den social- och hälsovård som ligger till grund för statsandelen.

Enligt 9 § i äldreomsorgslagen ska kommunen för genomförandet av den plan som avses i 5 § anvisa *tillräckliga resurser* för att stödja den äldre befolkningens funktionsförmåga och förmåga att klara sig på egen hand samt för att för äldre personer ordna socialservice, som utgör en grund för statsandelen för den kommunala basservicen. I 4 § i hälso- och sjukvårdslagen finns motsvarande bestämmelse om att anvisa tillräckliga resurser för främjandet av hälsa och välfärd samt för hälso- och sjukvårdstjänster.

I äldreomsorgslagen finns inga bestämmelser om nya lagstadgade tjänster. Viktig socialservice som används av äldre personer, såsom hemservice, stöd för närstående-vård, serviceboende och institutionsvård, är fortfarande anslagsbunden.

De social- och hälsovårdstjänster samt tjänster som främjar välbefinnandet (se 12 §) som ordnas av kommunen omfattas av statsandelen för den kommunala basservicen. Enligt 9 § i äldreomsorgslagen ska kommunen anvisa resurser för social- och hälsovårdstjänster samt tjänster som främjar välbefinnandet, men även för andra funktioner som stödjer den äldre befolkningens välbefinnande, hälsa, funktionsförmåga och förmåga att klara sig på egen hand. Med tanke på främjandet av den äldre befolkningens välbefinnande är det viktigt att kommunen kan erbjuda också annan service och exempelvis olika slags stimulerande verksamhet, såsom motion under ledning av en instruktör samt klubbverksamhet och kulturella aktiviteter. Den äldre befolkningen omfattar allt flera friska och sunda personer som vill delta i exempelvis frivilligverksamhet. Ovan nämnda verksamheter förbättrar den äldre befolkningens livskvalitet och kan också senarelägga deras behov av hjälp.

EXPERTIS (10 §)

Kommunen behöver mångsidig expertis för att kunna planera och genomföra den service som främjar den äldre befolkningens välbefinnande samt de social- och hälsovårdstjänster som ska ordnas för de äldre, så att kvaliteten är hög och servicen fungerande. God kompetens är också viktig för att man ska kunna utreda de äldre personernas servicebehov på ett heltäckande och mångsidigt sätt, såsom 15 § i äldreomsorgslagen kräver.

Kommunen ska ha tillgång till särskild expertis åtminstone på områdena främjande av välbefinnande och hälsa, gerontologiskt vård- och socialarbete, geriatri, läkemedelsbehandling, näring, multiprofessionell rehabilitering samt mun- och tandvård.

Avsikten är inte att varje kommun anställer egna experter som företräder alla dessa kompetensområden. Däremot ska kommunen se till att på olika alternativa sätt ha ovan nämnda expertis till sitt förfogande. För att trygga tillgången till expertis krävs i många fall samarbete med andra kommuner eller samkommuner. Kommunerna kan anskaffa expertis antingen separat eller tillsammans exempelvis från privata aktörer, såsom företag och organisationer inom branschen. En expert kan också vara tillgänglig på distans.

Den kommunalt anställda personalens expertis måste också stärkas med hjälp av fortbildning. Med stöd av 53 § i socialvårdslagen och 5 § i hälso- och sjukvårdslagen är

kommunen enligt lag skyldig att ordna fortbildning för personalen. I framtiden blir det nödvändigt att inrikta fortbildningen så att kompetensen inom de kompetensområden som avses i paragrafen stärks bland kommunernas personal.

Syftet är att expertisen ska börja utökas när lagen träder i kraft, men man bedömer att ökningen kommer att ske under de påföljande åren. Enligt lagens ikraftträdelsebestämmelse ska kommunen ha tillgång till expertis senast från och med början av 2015.

ÄLDRE RÅD (11 §)

I 27 § i kommunallagen finns bestämmelser om kommuninvånarnas möjligheter att delta och påverka. Kommunfullmäktige ska se till att kommuninvånarna och de som använder service har förutsättningar att delta och påverka kommunens verksamhet. Äldrerådet är kommuninvånarnas kanal för deltagande och påverkan särskilt i ärenden som gäller den äldre befolkningen.

I och med äldreomsorgslagen blir äldreråden lagstadgade organ. Varje kommun ska inrätta ett äldreråd för att garantera den äldre befolkningens möjligheter att delta och påverka, samt sörja för äldrerådets verksamhetsförutsättningar. Äldrerådet ska inrättas senast den 1 januari 2014.

Äldrerådets uppgifter

Äldrerådet ska tas med i beredningen av planen för den äldre befolkningens välbefinnande och i utvärderingen av servicens tillräcklighet och kvalitet. Dessutom ska äldrerådet även i övrigt ges möjlighet att påverka planering, beredning och uppföljning inom olika kommunala verksamheter i frågor som är av betydelse för den äldre befolkningens välbefinnande, hälsa, delaktighet, livsmiljö, boende, rörlighet och möjligheter att klara de dagliga funktionerna eller med tanke på den service som den äldre befolkningen behöver.

Inrättande av ett äldreråd

Kommunerna och samkommunerna kan komma överens om hur äldrerådet ska inrättas på lokal nivå. Äldrerådet kan inrättas för en enda kommun eller vara gemensamt för flera kommuner. Kommunen eller kommunerna kan inrätta ett kombinerat äldre- och handikappråd. Samkommunen eller den ansvariga kommunen inom ett samarbetsområde kan inrätta ett gemensamt äldreråd för kommunerna i området, där alla kommuner och andra aktörer i området är representerade. Var och en av medlemskommunerna i en samkommun kan också inrätta ett eget äldreråd. Om ett samarbetsområde ansvarar för en kommuns social- och hälsovårdstjänster är det i sista hand samkommunen eller den ansvariga kommunen inom samarbetsområdet som är skyldigt att inrätta äldrerådet.

Kommunerna har redan innan äldreomsorgslagen trädde i kraft i stor utsträckning inrättat äldreråd, som kan fortsätta och utveckla sin verksamhet med beaktande av de bestämmelser som gäller äldreråden. Även befintliga samarbetsorgan under andra

namn kan verka som äldreråd, om deras inrättande, uppgifter och möjligheter att delta uppfyller kraven i 11 § i äldreomsorgslagen.

Äldrerådets ställning i kommunen

Till kommunens förvaltningsorgan hör utöver fullmäktige också kommunstyrelsen, nämnder och direktioner, deras sektioner samt kommittéer (17 § kommunallagen). Förtroendevalda i kommunen är medlemmarna i kommunens förvaltningsorgan samt andra personer som har valts att sköta kommunala förtroendeuppdrag (32 § kommunallagen). Äldreråden är inte organ som avses i kommunallagen. Därför är äldrerådets medlemmar alltså inte formellt kommunala förtroendevalda, även om de har en motsvarande ställning.

Det finns inga separata bestämmelser om äldrerådets organisation och verksamhetsformer, så beslut om dessa fattas av kommunen. Det rekommenderas att kommunstyrelsen godkänner verksamhetsstadgar för äldrerådet, i vilka man fastställer bland annat äldrerådets syfte, lagstadgade och eventuella andra uppgifter, vilket organ som inrättar äldrerådet, antalet medlemmar och vem medlemmarna företräder, rådets verksamhetsperiod, kallelse till möten, val av ordförande och sekreterare samt utarbetande av verksamhetsplan och verksamhetsberättelse.

Jämställdhetsombudsmannen har ansett att äldre- eller handikappråden inte hör till den typ av kommunala planerings- och beslutsorgan som avses i kvotbestämmelsen. Enligt jämställdhetsombudsmannen är det ändå viktigt att både kvinnor och män är representerade i den här typen av samarbete, särskilt som företrädare för sina organisationer. Därför är det viktigt att kommunerna påminner om vikten av att båda könen är representerade, när utomstående organisationer ombes att utse sina företrädare.

Äldrerådets verksamhetsförutsättningar

Kommunen ska enligt äldreomsorgslagen sörja för äldrerådets verksamhetsförutsättningar. Det innebär bland annat att kommunen anvisar verksamhetslokaler där rådet kan ordna möten, sörjer för mötesarrangemangen och betalar kostnaderna för rådets möten. Äldrerådets verksamhetsförutsättningar stärks också av att en kommunalt anställd person är äldrerådets sekreterare.

Verksamhetsförutsättningarna stärks ytterligare av att äldrerådets medlemmar deltar i utbildning som ordnats av kommunen eller andra aktörer. Kommunen ska i varje enskilt fall fatta beslut angående om rådets medlemmar kan delta i utbildningar och om kommunen betalar kostnaderna för eventuella utbildningar.

Det är motiverat att betala mötesarvoden till äldrerådets medlemmar, även om arvodena betalas efter kommunens gottfinnande. Beslut om mötesarvoden kan fattas i kommunstyrelsens beslut om inrättande eller i verksamhetsstadgan, eller eventuellt fastställas i arvodesstadgan för förtroendevalda. I kommunstyrelsens beslut om inrättande kan man också konstatera att det som bestäms i arvodesstadgan om t.ex. arvoden och ersättningar för medlemmar i en nämnd, gäller i tillämpliga delar i fråga om arvoden och andra ersättningar för äldrerådets medlemmar.

Kommunen anvisar tillräckliga anslag för äldre rådets verksamhet i budgeten. Ett separat anslag i budgeten gör äldre rådets verksamhet smidigare.

TJÄNSTER SOM FRÄMJAR VÄLBEFINNANDET (12 §)

I samband med att äldreomsorgslagen stiftades upphävde man 20 § i hälso- och sjukvårdslagen. I den ingick bestämmelser om kommunens skyldighet att se till att personer med ålderspension får rådgivningstjänster som främjar deras välbefinnande, hälsa och funktionsförmåga. Kommunen har dessutom kunnat ordna hälsofrämjande hälsokontroller och hembesök som förbättrar välbefinnandet för sina äldre invånare. Några finns motsvarande bestämmelser i 12 § i äldreomsorgslagen med utökat innehåll och flera skyldigheter.

Rådgivningstjänster

Enligt 12 § i äldreomsorgslagen ska kommunen ordna rådgivningstjänster som stödjer den äldre befolkningens välbefinnande, hälsa, funktionsförmåga och förmåga att klara sig på egen hand. Med den äldre befolkningen avses den del av befolkningen som är i en ålder som berättigar till ålderspension, det vill säga har fyllt 63 år. Utöver den äldre befolkningen kan också andra intresserade, såsom anhöriga och närstående, få rådgivning.

Övriga tjänster som främjar välbefinnandet

Kommunen ska dessutom tillhandahålla hälsokontroller, mottagningar eller hembesök som stödjer välbefinnandet, hälsan, funktionsförmågan och förmågan att klara sig på egen hand. Åtminstone vissa av dessa tjänster ska tillhandahållas särskilt för äldre befolkningsgrupper, vilkas levnadsförhållanden eller livssituation bedöms innebära riskfaktorer som ökar behovet av service. Riskgrupper är till exempel äldre närståendevårdare, personer som nyligen förlorat sin make eller en närstående, ensamma personer, personer som skrivits ut från sjukhus samt personer med minnessjukdomar.

Tjänsternas innehåll och genomförande

Alla tjänster som främjar välbefinnandet har samma innehåll som rådgivningstjänsterna enligt 20 § i hälso- och sjukvårdslagen. Tjänsterna har kompletterats med komponenter som hör till socialvården. Dessa är kursiverade i följande förteckning:

- 1) handledning som syftar till att främja *välbefinnandet* och sunda levnadsvanor samt förebygga sjukdomar, olycksfall och *olyckor*,
- 2) identifiering av *sociala* problem och hälsoproblem som beror på försvagad hälsa och nedsatt funktionsförmåga hos den äldre befolkningen och tidigt stöd i samband med sådana problem,
- 3) *handledning beträffande socialvård och annan social trygghet*,
- 4) handledning beträffande sjukvård, *multiprofessionell rehabilitering* och säker läkemedelsbehandling,

- 5) *handledning i användningen av tjänster som står till buds i kommunen och som främjar välbefinnandet, hälsan, funktionsförmågan och förmågan att klara sig på egen hand.*

Kommunerna avgör själva hur tjänsterna som främjar välbefinnandet genomförs. Det är ändamålsenligt att ordna tjänsterna i form av närtjänster, för att de ska vara så lättillgängliga som möjligt för de äldre kommuninvånarna. Tjänsterna kan till exempel tillhandahållas på verksamhetsställen för lågröskeltjänster, som rörlig service hemma hos klienterna och per telefon eller som webbtjänster. Äldre personer måste emellertid alltid ges möjlighet att få personlig rådgivning.

Rådgivningstjänsterna som avses i 12 § i äldreomsorgslagen kan också kombineras med befintliga kommunala rådgivningstjänster, till exempel med serviceutbudet vid samservicekontoren.

ÄLDRE PERSONERS SERVICEBEHOV OCH ATT TILLGODOSE DET (3 KAP.)

Med en **äldre person** avses en person vars funktionsförmåga är nedsatt på grund av sjukdomar eller skador som har uppkommit, tilltagit eller förvärrats i och med hög ålder, eller på grund av degeneration i anslutning till hög ålder (3 §). Funktionsförmågan uppfattas i vid bemärkelse: det kan vara fråga om fysisk, kognitiv, psykisk eller social funktionsförmåga. I allmänhet försämras människans funktionsförmåga och behovet av service ökar avsevärt i åldern 80–85 år, men exempelvis en progressiv minnessjukdom kan ge upphov till ett stort servicebehov också hos en mycket yngre person.

I början av klientrelationen görs en preliminär bedömning av om det är fråga om en äldre person som avses i äldreomsorgslagen. Då har man inte nödvändigtvis tillgång till omfattande information om hur och varför klientens funktionsförmåga har försämrats. Vid den primära bedömningen är det befogat att stödja sig på klientens egen och de anhörigas eller närståendes uppfattning samt arbetstagarens preliminära observationer gällande klientens funktionsförmåga.

Det är motiverat att gynna en klient vid tolkning av bedömningen och avgränsningen får inte leda till att klienten lämnas utanför lagens tillämpningsområde utan grundad anledning. Ifall det till exempel är en tolkningsfråga om en persons försämrade funktionsförmåga har orsakats av hög ålder eller andra faktorer, är det befogat att inleda utredningen av personens servicebehov enligt äldreomsorgslagen.

ALLMÄNNA PRINCIPER FÖR ATT TILLGODOSE SERVICEBEHOVET (13 §)

Tjänsterna som ordnas för äldre personer ska vara av hög kvalitet. Grundläggande förutsättningar för tjänsternas kvalitet är att en verksamhetsenhet har tillräcklig per-

sonal, kompetent ledning och ändamålsenliga lokaler. Bestämmelser om dessa finns i 4 kap. i lagen.

Med tanke på hur en klient upplever kvaliteten är det viktigt att han eller hon får ett personligt bemötande och att hans eller hennes egna önskemål påverkar de tjänster som ordnas för just honom eller henne. Dessa frågor betonas särskilt i bestämmelserna som gäller utredningen av servicebehovet och serviceplanen (15 och 16 §).

Tjänsterna för en äldre person ska ordnas i rätt tid och i tillräcklig omfattning med tanke på personens behov. Den samlade service som uppfyller den äldre personens behov fastställs i serviceplanen (16 §). Utredningen av servicebehovet och serviceplanen utgör grunden för att bestämma socialservicens tillräcklighet, när kommunen fattar beslut om att bevilja service (se 18 § 3 mom.).

Tjänsterna ska genomföras så att de stödjer den äldre personens välbefinnande, hälsa, funktionsförmåga, förmåga att klara sig på egen hand och delaktighet samt förebygger annat servicebehov. Särskilt viktigt är det att förebygga behovet av långvarig vård.

Alla social- och hälsovårdstjänster som ordnas för äldre personer ska vid behov omfatta handledning och rådgivning, som till sitt innehåll följer 12 § i lagen.

PRINCIPER FÖR LÅNGVARIG VÅRD OCH OMSORG (14 §)

Tjänster som ordnas i hemmet i första hand

Äldre personer får i första hand långvarig vård och omsorg med hjälp av social- och hälsovårdstjänster som ordnas i deras eget hem eller på något annat hemligt ställe där de bor. Med eget hem avses till exempel en ägar-, bostadsrätts- eller hyresbostad, som den äldre personen har använt innan behovet av långvarig vård uppkom. Ett annat hemligt ställe kan vara till exempel en lägenhet i ett serviceboende eller en plats inom familjevården.

I första hand ordnas långvarig vård exempelvis med stöd för närståendevård, om den äldre personen har någon anhörig eller annan närstående som är villig och klarar av att vara närståendevårdare. Familjevård kan också vara ett bra alternativ. Andra möjligheter är till exempel hemservice med tillhörande stödtjänster, hemsjukvård, rehabilitering i hemmet och hjälpmedelstjänster som stödjer förmågan att klara sig på egen hand, samt olika kombinationer av dessa tjänster. Tjänsterna anpassas i fråga om både innehåll och mängd till att uppfylla den äldre personens servicebehov för tillfället.

Långvarig institutionsvård ordnas endast i undantagsfall. I det fallet ska det finnas medicinska grunder eller i övrigt vara motiverat med tanke på förutsättningarna att ge den äldre personen ett värdigt liv och trygg vård. Med institutionsvård avses vård på baddavdelning vid en hälsovårdscentral eller på ett ålderdomshem. Medicinska grunder är baserade på läkarbedömning. Man kan också avvika från principen om begränsning av institutionsvård till exempel ifall en äldre person själv, enligt eget önskemål och utan påtryckning utifrån, uttrycker en önskan om att tas in för institutionsvård. Detta omnämnande i regeringens proposition innebär inte att en äldre person

alltid har rätt till institutionsvård om personen så önskar. Utöver den äldre personens egna önskemål påverkas förverkligandet av vården och omsorgen också av kommunens servicestruktur: man kan inte kräva vård på ålderdomshem i en kommun där ålderdomshemmen har ersatts med enheter som erbjuder effektiviserat serviceboende.

Ett tryggt, betydelsefullt och värdigt liv för en äldre person

Tjänster ska ordnas så att en äldre person upplever att livet är tryggt, betydelsefullt och värdigt. Trygghet innebär framför allt att den äldre personen vet att han eller hon får nödvändig hjälp inom skälig tid. Det innebär också att bland annat kraven på brandsäkerhet har beaktats i personens boendeförhållanden. Dessutom innebär det förtroende för att vårdarrangemangen är bestående.

I ett betydelsefullt och värdigt liv för en äldre person ingår att han eller hon behandlas så att hans eller hennes vuxenhet, individualitet och integritet respekteras. Ett värdigt liv förutsätter bland annat att en äldre person så länge som möjligt får stöd så att han eller hon klarar av dagliga sysslor såsom skötsel av den personliga hygien, påklädning och måltider. Till ett värdigt liv hör även att en äldre person har möjlighet att iaktta sin normala dygnsrytm med regelbundna mattider, vilkas mellanrum inte får bli oskäligt långa. När det gäller måltider för äldre personer är det skäl att beakta Statens näringsdelegations näringsrekommendationer för äldre Ravitsemussuosituksset ikään-tyneille (Statens näringsdelegation 2010).

En äldre person ska kunna upprätthålla sociala kontakter och delta i meningsfull verksamhet som främjar och upprätthåller personens välbefinnande, hälsa och funktionsförmåga. Upprätthållandet av sociala kontakter omfattar möjlighet att umgås med andra människor och hålla kontakt med anhöriga och vänner. Samtidigt ska en person även ha möjlighet att dra sig tillbaka när han eller hon så önskar. Sociala kontakter upprätthålls och välbefinnande främjas bland annat av det att en äldre person har möjlighet att delta i andlig verksamhet i enlighet med sin egen övertygelse. Det är välkänt att friluftsliv och motion främjar både mentalt och fysiskt välbefinnande. Äldre personer ska ha möjlighet även till dessa.

Makars samlevnad

Äldre makar och sambor ska ges möjlighet att bo tillsammans. Äldre makar har ofta levt i sitt gemensamma hem i årtionden och deras ömsesidiga tillgivenhet har vuxit sig mycket stark under årens lopp. I sådana fall bör makarna kunna fortsätta sin samlevnad, om båda så önskar, även när den ena av dem eller bådaddera behöver långvarig vård och omsorg någon annanstans än i deras tidigare hem.

Bestående vårdarrangemang

Till principerna som styr förverkligandet av långvarig vård och omsorg hör också att kommunen ska säkerställa att arrangemangen för långvarig vård av en äldre person är bestående, om det inte är befogat att ändra på dem för att personen själv önskar det eller hans eller hennes servicebehov har förändrats eller av någon annan särskilt vägande och grundad anledning.

Bestående vårdarrangemang innebär i det närmaste att klientens vårdform eller vårdplats är bestående. När en äldre person har flyttat från sitt eget hem till exempel till en enhet för serviceboende med heldygnsomsorg bör han eller hon kunna leva där utan rädsla för att förlora den bekanta livsmiljön och de mänskliga relationer som hör till den. Det är individuellt hur en person blir hemmastadd i en ny miljö och vänjer sig vid nya människor, men det är en särskild utmaning för minnessjuka personer. Vårdarrangemangen kan i alla fall ändras om den äldre personen själv önskar det eller om det är nödvändigt på grund av en förändring i hans eller hennes servicebehov. Det kan bli aktuellt till exempel när den äldre personens funktionsförmåga har försämrats så att hans eller hennes vård inte kan fortsätta på ett tryggt sätt i det egna hemmet. Vårdarrangemangen kan ändras även av något annat särskilt vägande skäl. Byte av vård-enhet kan komma i fråga till exempel om högkvalitativ vård av en äldre person inte längre kan garanteras i den enhet där han eller hon bor.

Enligt motiveringarna utgör konkurrensutsättning i sig inte ett särskilt skäl som tillåter undantag från kravet att vården ska vara bestående, utan frågan ska övervägas noggrant med tanke på klientens helhetssituation. Principen för bestående långvariga vårdarrangemang ska alltså beaktas i kommunens upphandlingsstrategi och i samband med upphandlingen. Man kan till exempel gå till väga så att endast boendeservice som ska anskaffas för nya klienter konkurrensutsätts. Det är också möjligt att konkurrensutsätta upphandlingen av en tjänsteleverantör till kommunens egna boendeservicelokaler, så att klienterna inte behöver flytta. Även när servicesedlar används är utgångspunkten att byte av tjänsteleverantör sker enligt klientens önskemål.

I samband med upphandling kan det också uppstå situationer med sådana särskilt vägande och motiverade skäl att avvika från principen för bestående vårdarrangemang, som avses i äldreomsorgslagen.

I 67 § i lagen om offentlig upphandling (348/2007) finns bestämmelser om förutsättningarna att använda direktupphandling. Vid upphandling av social- och hälsovårdstjänster kan direktupphandling användas också i enskilda fall, om ordnande av anbudsförfarande, användning av förhandlingsförfarande eller byte av tjänsteleverantör skulle vara uppenbart oskäligt eller särskilt oändamålsenligt med hänsyn till tryggheten av ett för kunden betydande vård- eller klientförhållande. Ämnet har behandlats mer ingående i Kommunförbundets handbok *Palvelusasumisen järjestäminen ja kilpailuttaminen* (2012).

UTREDNING AV SERVICEBEHOVET (15 §)

Servicebehovet utreds övergripande och i samarbete

En äldre persons behov av social- och hälsovårdstjänster och av annan service som stödjer hans eller hennes välbefinnande, hälsa, funktionsförmåga och förmåga att klara sig på egen hand utredas övergripande. Utredningen görs i samarbete med den äldre personen och vid behov med hans eller hennes anhöriga eller närstående.

En anställd med omfattande sakkunskap och lämplig yrkesmässig behörighet för ändamålet ska svara för utredningen. Den som gör utredningen ska samarbeta med andra experter. Det är klientens behov som avgör vilken typ av expertis som behövs i varje enskilt fall.

I vilka situationer uppkommer skyldighet att utreda?

En utredning av servicebehovet kan bli aktuell på olika sätt. En utredning måste göras om en äldre person har sökt bedömning av behovet av socialservice. Enligt 40 a § i socialvårdslagen har var och en rätt att i brådskande fall få sitt behov av socialservice utrett utan dröjsmål. I icke-brådskande fall är kommunen skyldig att i fråga om en person som har fyllt 75 år tillhandahålla bedömning av behovet av socialservice senast den sjunde vardagen efter det att personen i fråga eller hans eller hennes lagliga företrädare, en anhörig eller en närstående för att få service har tagit kontakt med den myndighet i kommunen som ansvarar för socialservicen.

En utredning ska också göras om den äldre personen har gjort en ansökan till kommunen för att få socialservice till stöd för sin funktionsförmåga eller för att klara de funktioner som hör till normal livsföring. Ansökan kan vara antingen muntlig eller skriftlig (se 18 §).

En fingervisning om en äldre persons servicebehov kan fås även i samband med service som främjar välbefinnandet. Servicebehovet ska utredas om man tillsammans med personen har bedömt att han eller hon regelbundet behöver hjälp till stöd för sin funktionsförmåga eller för att klara de funktioner som hör till normal livsföring.

Personer som är anställda hos vissa myndigheter och yrkesutbildade personer inom hälso- och sjukvården är enligt 25 § i lagen skyldiga att göra en anmälan till den myndighet som ansvarar för socialvården om de upptäcker att en äldre person behöver service. Också andra än de som är anmälningspliktiga kan göra anmälan. Om en anmälan har gjorts är myndigheten skyldig att utreda om det servicebehov som angivits i anmälan föreligger. Detta kräver att en anställd inom socialvården kontaktar den äldre person som anmälan avser och vid behov hans eller hennes anhöriga eller närstående. En grundligare utredning av servicebehovet måste inledas om den äldre personen själv eller en anhörig eller en närstående person anser det vara nödvändigt. En yrkesutbildad person inom hälso- och sjukvården ska alltid i god tid göra en anmälan till socialvårdsmyndigheterna när en äldre person ska skrivas ut från en verksamhetsenhet inom hälso- och sjukvården. På så sätt får den äldre personen den service som behövs omedelbart efter utskrivningen. En utredning av servicebehovet måste inledas på grund av anmälan.

Servicebehovet måste också utredas när en äldre person redan får service regelbundet och det sker avsevärda förändringar i hans eller hennes omständigheter. Förändringarna kan ske i funktionsförmågan eller de yttre omständigheterna.

Förläggning av utredningen

Utredningen av servicebehovet ska inledas snarast möjligt. Beroende på hur brådskande ärendet är, innebär det att utredningen inleds omedelbart eller inom några dagar efter att enheten som ansvarar för utredningen har informerats om saken på ovan nämnda sätt. Utredningen ska slutföras utan ogrundat dröjsmål.

Servicebehovet bestäms utifrån den äldre personens funktionsförmåga

En äldre persons funktionsförmåga utreds mångsidigt och med hjälp av tillförlitliga bedömningsinstrument. Det finns mätmetoder och hjälpmedel för bedömning av funktionsförmågan, och avsikten är att de ska utvecklas vidare i samarbete med bland annat Finlands Kommunförbund och Institutet för hälsa och välfärd. I samband med bedömningen av funktionsförmågan ska man fästa vikt vid vilka resurser som den äldre personen besitter samt vilka funktioner i det dagliga livet han eller hon klarar av på egen hand och med vad han eller hon behöver utomstående hjälp. En mångsidig bedömning innebär att man i den utöver personens fysiska funktionsförmåga även beaktar hans eller hennes kognitiva, psykiska och sociala funktionsförmåga. Dessa ska bedömas i förhållande till tillgängligheten i livsmiljön, tryggheten i boendet och tillgången till närservice.

SERVICEPLAN (16 §)

Efter att servicebehovet har utretts planeras med vilka tjänster behoven ska tillgodoses.

Kommunen är skyldig att se till att det för en äldre person utarbetas en plan som avses i 7 § i klientlagen och som i äldreomsorgslagen för tydlighetens skull kallas en serviceplan. Tyngdpunkten vid en övergripande utredning av en äldre persons servicebehov och planering i enlighet med utredningen ligger snarare på socialvården än på hälso- och sjukvården, även om det oftast krävs ett gott samarbete mellan experter inom bägge områdena. Vid behov ska det för en äldre person även utarbetas en plan som avses i patientlagen, helst i kombination med en sådan plan som avses i klientlagen. Planen ska utarbetas utan ogrundat dröjsmål efter det att den äldre personens servicebehov har utretts.

I planen ska tillsammans med den äldre personen och vid behov med hans eller hennes anhöriga, närstående eller intressebevakare bestämmas vilken samlad service som bäst motsvarar hans eller hennes behov. När planen utarbetas ska de allmänna principerna för att tillgodose servicebehovet enligt 13 § beaktas. Om den äldre personen behöver långvarig vård och omsorg, ska dessutom principerna för dessa i 14 § beaktas.

I den samlade servicen kan i olika kombinationer ingå, till exempel stöd för närståendevård, familjevård, hemservice med tillhörande stödtjänster, hemsjukvård, rehabilitering, hjälpmedelstjänster och serviceboende. I servicen kan även ingå vård på institution om villkoren i 14 § uppfylls. En äldre person kan även behöva specialservice inom social- och hälsovården, såsom tjänster för personer med funktionsnedsättning, tjänster inom vården av utvecklingsstörda samt tjänster inom missbrukarvård och mentalvård. Alternativen för den samlade servicen ska diskuteras med den äldre personen och vid behov med hans eller hennes anhöriga, närstående eller intressebevakare. Den äldre personens synpunkter ska antecknas i planen.

En äldre persons funktionsförmåga och servicebehovet som beror på den varierar och behoven ökar vanligen med stigande ålder. Serviceplanen ska alltid ses över utan

ogrundat dröjsmål när det sker sådana väsentliga förändringar i den äldre personens funktionsförmåga som påverkar hans eller hennes servicebehov. Sådana förändringar kan ske till exempel när en minnesjukdom framskrider eller när en äldre person återvänder till sitt hem efter en operation och medicinsk rehabilitering som han eller hon har fått vid en verksamhetsenhet för hälso- och sjukvård efter operationen.

ANSVARIG ARBETSTAGARE (17 §)

I vilka fall utnämns en ansvarig arbetstagare?

En ansvarig arbetstagare utses för en äldre person, om det bedöms att han eller hon behöver hjälp i frågor som har samband med utförandet och samordningen av tjänsterna. Avsikten är att en ansvarig arbetstagare utnämns särskilt när den äldre personen behöver många olika tjänster, när hans eller hennes funktionsförmåga är väsentligt nedsatt och när det inte finns någon i personens närmaste krets som kan hjälpa honom eller henne. En ansvarig arbetstagare kan behövas exempelvis för en äldre person som har en minnessjukdom, men som bor ensam med hjälp av tjänster som ordnas i hemmet. En äldre person i en enhet som erbjuder effektiviserat serviceboende har däremot ofta en egenvårdare och annan personal som stöd, och behöver inte nödvändigtvis någon separat ansvarig arbetstagare. Enligt motiveringarna till regeringens proposition kan en ansvarig arbetstagare behövas också när den äldre personen vårdas med stöd för närståendevård.

Den ansvariga arbetstagarens uppgifter

Den ansvariga arbetstagaren ska tillsammans med den äldre personen och vid behov personens anhöriga, närstående eller intressebevakare följa upp hur serviceplanen genomförs. Han eller hon ska också tillsammans med den äldre personen följa upp de förändringar som uppkommer i servicebehovet. Den ansvariga arbetstagaren ska vid behov vara i kontakt med socialvårdsmyndigheterna och med andra aktörer, för att klienten ska få den hjälp och det stöd som behövs. Dessutom ska den ansvariga arbetstagaren ge den äldre personen råd och hjälp i frågor som gäller erhållande av tjänster och förmåner.

Den ansvariga arbetstagarens behörighet

Den ansvariga arbetstagarens uppgifter förutsätter sakkunskap om social- och hälsovårdens servicesystem och om åldrande. Därför ska den ansvariga arbetstagaren ha sådan yrkesmässig behörighet inom social- och hälsovården, som är ändamålsenlig med tanke på den äldre personens samlade service.

BESLUT OM BEVILJANDE AV SOCIALSERVICE SAMT RÄTT TILL SERVICE (18 §)

Ansökan om socialservice

Den socialservice som kommunen ordnar grundar sig alltid på ett förvaltningsbeslut, som myndigheten fattar utifrån en ansökan. Enligt 18 § i äldreomsorgslagen kan an-

sökan göras skriftligt eller muntligt. Myndigheten ska ge en äldre person råd gällande hur man lämnar en ansökan (8 § förvaltningslagen).

Om ansökan lämnas muntligt är myndigheten skyldig att dokumentera de uppgifter som behövs för att fatta beslut i ärendet (42 § förvaltningslagen). Ett ärende inleds när en skriftlig ansökan har kommit in till myndigheten eller när myndigheten har dokumenterat en muntlig ansökan. Det är viktigt att försäkra sig om att både myndigheten och den äldre personen har en gemensam uppfattning om huruvida avsikten är att inleda en muntlig ansökan om socialservice eller om det endast är fråga om rådgivning som inte leder till att ett ärende inleds.

Beslut om brådskande socialservice

Beslut om brådskande socialservice för en äldre person ska fattas och servicen ordnas utan dröjsmål. Detta ska ske så att den äldre personens rätt till nödvändig omsorg inte äventyras. Vid behov ska nödvändig omsorg tryggas med tillfälliga arrangemang. Beroende på hur brådskande ärendet är kan situationen kräva att servicen ordnas omedelbart eller inom några dagar.

Det är fråga om behov av brådskande service till exempel när tillståndet hos en äldre person som tidigare klarat sig på egen hand plötsligt försvagas så att han eller hon inte längre klarar sig utan hjälp. Brådskande service kan också behövas om en närstående-vårdare som skött den äldre personen blir sjuk eller avlider plötsligt och personen står utan nödvändig vård.

I ett brådskande fall hinner man kanske inte utreda servicebehovet så grundligt som förutsätts i 15 § och serviceplanen kan kanske inte utarbetas i enlighet med 16 §. Dessa uppgifter ska skötas så snabbt som möjligt efter det att den brådskande servicen ordnats.

Beslut om annan än brådskande socialservice

Beslut om beviljande av annan än brådskande socialservice ska fattas utan ogrundat dröjsmål efter det att en skriftlig eller muntlig ansökan har inkommit. I de flesta fall har en äldre persons servicebehov utretts och en serviceplan utarbetats innan beslutet fattas. Beslutet ska fattas när man har fått de uppgifter och utredningar som behövs till grund för beslutet.

När beslutet fattas ska principerna i 13 och 14 § beaktas. Som grund för socialservicens tillräcklighet ska betraktas utredningen av servicebehovet i enlighet med 15 § och serviceplanen, om en sådan har utarbetats. Om man i samband med beslutsfattandet av särskilt vägande skäl blir tvungen att avvika exempelvis från det som konstaterats i serviceplanen om socialservicens tillräcklighet, är det motiverat att ange orsaken till detta i beslutet.

En äldre person har rätt att få annan än brådskande socialservice som *beviljats honom eller henne* utan ogrundat dröjsmål och senast tre månader efter det att beslutet fattats. Exempelvis ett positivt beslut om en beviljad plats på serviceboende ska ordnas senast tre månader efter det att beslutet fattats.

Socialservice som beviljas med stöd av socialvårdslagen omfattas av kommunens allmänna skyldighet att ordna service. Hur servicen ordnas beror på vilka anslag som kommunen har reserverat för ändamålet. Enligt 5 § i äldreomsorgslagen är kommunen skyldig att planera åtgärder för att ordna bland annat den service och närståendevård som äldre personer behöver. Enligt 9 § i lagen är kommunen skyldig att allokera tillräckliga resurser för att förverkliga planen. Trots det är det fortfarande möjligt att man blir tvungen att ge avslag på en ansökan om service av orsaker med anknytning till resurserna, även om servicebehovet i sig uppfyller villkoren. Då är myndigheterna medvetna om den äldre personens servicebehov och kan tillgodose det så snabbt som möjligt. Även i detta fall inleds ärendet formellt på nytt med en muntlig eller skriftlig ansökan. Det är viktigt att uppmuntra klienten att lämna ansökan omedelbart när det blir möjligt att bevilja servicen inom utsatt tid.

ATT SÄKERSTÄLLA KVALITETEN PÅ TJÄNSTERNA (4 KAP.)

Bestämmelserna om att säkerställa kvaliteten på tjänsterna gäller *verksamhetsenheter* där man producerar social- och hälsovårdstjänster i första hand för äldre personer (3 §). En verksamhetsenhet kan upprätthållas av en offentlig eller privat tjänsteleverantör. En verksamhetsenhet utgör ett operativ paket som omfattar både service som produceras i tjänsteleverantörens lokaler (t.ex. boendeservice och institutionsvård) och service som ordnas i klientens hem (t.ex. hemservice och hemsjukvård).

KVALITETEN PÅ TJÄNSTERNA (19 §)

De social- och hälsovårdstjänster som tillhandahålls en äldre person ska vara högkvalitativa och garantera honom eller henne god vård och omsorg. Viktiga element inom högkvalitativa tjänster som garanterar god vård är en tillräcklig och yrkesutbildad personal (se 20 §), en kompetent ledning (se 21 §) och lämpliga lokaler (se 22 §).

PERSONAL (20 §)

Den grundläggande bestämmelsen gällande personalen vid en verksamhetsenhet avser både verksamhetsenheter som erbjuder dygnetruntvård och andra enheter, såsom hemservice och hemsjukvård. Varje enhet ska ha en personal som till antal, utbildning och uppgiftsstruktur motsvarar antalet äldre personer som tillhandahålls service av verksamhetsenheten och deras servicebehov, och som garanterar dem en service av hög kvalitet. Om man i verksamhetsenhetens lokaler vårdar äldre personer som behöver dygnetruntvård och omsorg, ska det finnas tillräcklig vårdpersonal under hela dygnet.

Personaldimensioneringen har sedan 2001 styrts med kvalitetsrekommendationer. Enligt motiveringarna till regeringens proposition får minimiantalet personal inte understiga rekommendationen 0,5. Nya rekommendationer för personaldimensionering och struktur ingår i social- och hälsovårdsministeriets publikation Kvalitetsre-

kommendationen för att trygga ett bra åldrande och förbättra servicen (SHM 2013:11).

När äldreomsorgslagen godkändes krävde riksdagen att regeringen under 2014 gör en bedömning av om personaldimensioneringen förverkligats på det sätt som avses i äldreomsorgslagen. Riksdagen krävde dessutom att regeringen lämnar en proposition om precisering av lagen, om den rekommenderade personaldimensioneringen (minst 0,5 vårdpersonal) inte har uppnåtts för dygnetruntvård.

LEDNING (21 §)

En verksamhetsenhet ska ha en föreståndare som ansvarar för servicen. Föreståndaren ansvarar för att man i klientarbetet iakttar de allmänna principerna för god service (13 §), principerna för långvarig vård och omsorg (14 §) och principerna för kvalitetskrav på servicen (19 §). Föreståndaren ansvarar dessutom för att servicen uppfyller också övriga krav som ställs på den.

De viktigaste tecknen på gott ledarskap är att det stödjer

- en högkvalitativ och klientinriktad helhet av tjänster,
- främjandet av ett rehabiliterande arbetssätt,
- samarbetet mellan olika myndigheter och yrkesgrupper samt
- utvecklandet av verksamhetsmetoder.

Med ett rehabiliterande arbetssätt avses att klienterna uppmuntras till och får stöd i att utnyttja sina egna återstående resurser i vardagssysslor.

LOKALER (22 §)

En stor del av alla äldre personer behöver åtminstone någon gång under sitt liv service som ordnas utanför hemmet. Inte minst vid långvarig vård är det viktigt att en äldre person får leva i en trivsamt miljö.

En tjänsteleverantör är skyldig att se till att dess lokaler som används av äldre personer är tillräckliga, trygga, tillgängliga, hemtrevliga och även i övrigt lämpliga med tanke på dessa personers behov.

EGENKONTROLL (23 §)

Föreståndaren som ansvarar för servicen ska se till att det vid verksamhetsenheten ordnas egenkontroll i syfte att säkerställa att servicen är högkvalitativ, säker och tillbörlig. För egenkontrollen ska det utarbetas en plan för egenkontroll, som ska hållas offentligt framlagd (t.ex. på verksamhetsenhetens anslagstavla och webbplats).

Genomförandet av planen ska följas och servicen utvecklas utifrån de synpunkter som regelbundet inhämtas från klienterna, deras anhöriga och närstående samt de anställda vid verksamhetsenheten. På så sätt säkerställs klienternas och personalens möjlighet att delta och påverka utvärderingen och utvecklingen av servicens kvalitet.

Egenkontroll ska genomföras i enlighet med äldreomsorgslagen från och med den 1 januari 2015. Innan dess ger Tillstånds- och tillsynsverket för social- och hälsovården (Valvira) föreskrifter om innehållet, utarbetandet och uppföljningen av planen för egenkontroll.

MYNDIGHETSTILLSYN (24 §)

I äldreomsorgslagen hänvisas till de allmänna bestämmelserna som gäller social- och hälsovårdens tillsyn, vilka ger tillsynsmyndigheterna relativt effektiva redskap för att ingripa i missförhållanden som observerats i servicen.

Bestämmelserna i 55–57 § i socialvårdslagen gäller tillsynen över socialvård som ordnas av en kommun eller samkommun. I 42–45 § i folkhälsolagen ingår motsvarande bestämmelser om tillsynen över hälso- och sjukvård som en kommun eller samkommun ordnar. I tillsynen ingår det att Valvira och regionförvaltningsverken har rätt att göra inspektioner i de lokaler där servicen tillhandahålls. Om det behövs får de handräckning av polisen vid inspektionerna.

Om brister eller andra missförhållanden som äventyrar klient- eller patientsäkerheten upptäcks i ordnandet eller genomförandet av verksamheten, eller om verksamheten i övrigt är lagstridig, kan tillsynsmyndigheten meddela föreläggande att bristen eller missförhållandet ska avhjälpas inom en viss tid. Föreläggandet kan kombineras med vite. Man kan även bestämma att verksamheten ska avbrytas eller att användningen av en verksamhetsenhet eller en del av den eller av en anordning är förbjuden. Vidare kan det meddelas föreläggande att verksamheten omedelbart ska avbrytas, om klient- eller patientsäkerheten kräver det. Av samma orsak kan användningen av en verksamhetsenhet, en del av den eller en anordning förbjudas med omedelbar verkan.

Om kommunen har handlat felaktigt eller underlåtit att fullgöra sin skyldighet, kan tillsynsmyndigheten ge en anmärkning för framtiden eller uppmärksamgöra den övervakade på att verksamheten ska ordnas på behörigt sätt och att god förvaltningssed ska iakttas.

Liknande bestämmelser ingår i 4 kap. i lagen om privat socialservice och i 4–5 kap. i lagen om privat hälso- och sjukvård. Inom tillsynen över privata tjänster är det dessutom möjligt att återkalla tillståndet att tillhandahålla tjänsterna. En person som bedrivit privat hälso- och sjukvård utan tillstånd kan också dömas till straff.

SÄRSKILDA BESTÄMMELSER (5 KAP.)

ANMÄLAN OM ÄLDRE PERSONERS SERVICEBEHOV (25 §)

Enligt äldreomsorgslagen får kommunen större ansvar än tidigare för att se till att de äldre får de social- och hälsovårdstjänster de behöver. Kommunen ska aktivt tillhandahålla service som främjar välbefinnandet, i synnerhet för äldre personer vilkas lev-

nadsförhållanden bedöms innebära riskfaktorer som ökar behovet av service (12 §). Trots det får myndigheterna som har ansvaret för att tillgodose servicebehovet inte alltid vetskap om en äldre persons behov av service. Så kan det gå exempelvis om en äldre person inte har anhöriga eller närstående som kan hålla ett öga på situationen.

Enligt äldreomsorgslagen är följande aktörer skyldiga att göra en anmälan om de upptäcker att en äldre person behöver service:

- yrkesutbildade personer inom hälso- och sjukvården,
- personer som är anställda inom socialvården i kommunen,
- personer som är anställda inom räddningsväsendet i regionen,
- personer som är anställda hos nödcentralen,
- personer som är anställda hos polisen.

Dessa personer är skyldiga att göra en anmälan till den kommunala myndighet som ansvarar för socialvården, om de i sitt uppdrag har fått kännedom om en äldre person som är uppenbart oförmögen att sörja för sin omsorg, hälsa eller säkerhet. Anmälan ska göras utan dröjsmål. Sekretessbestämmelser utgör inget hinder för att fullgöra denna skyldighet.

Syftet med bestämmelsen är att säkerställa att äldre personer får den omsorg de behöver också när de inte själva kan eller förstår att begära den. Även om en äldre person kanske redan får hemservice eller boendeservice, kan det hända att servicen är för knapp eller annars inte lämplig med tanke på behovet. Också i sådana fall kan det behövas en anmälan.

Om en äldre person ska skrivas ut efter att ha fått akutvård på en enhet inom hälso- och sjukvården, är den anställda på verksamhetsenheten skyldig att underrätta den myndighet som ansvarar för socialvården, så att den äldre personen får tillräcklig och säker service som främjar rehabiliteringen efter utskrivningen. Anmälan ska göras i god tid före utskrivningen.

Även andra än de som nämns ovan kan göra en anmälan om de upptäcker att en äldre person behöver hjälp, oberoende av vilka sekretessbestämmelser som eventuellt gäller dem.

När anmälan har inkommit till den kommunala myndighet som ansvarar för socialvården, ska denna se till att en utredning av den äldre personens servicebehov inleds så snabbt som möjligt (15 §).

OFFENTLIGGÖRANDE AV VÄNTETIDER (26 §)

Enligt äldreomsorgslagen ska kommunen åtminstone en gång i halvåret offentliggöra uppgifter om den tid inom vilken en äldre person kan få den socialservice som han eller hon har ansökt om. Uppgifterna ska offentliggöras med sådana metoder att en äldre person har en faktisk möjlighet att få uppgifterna.

Med väntetiden avses den genomsnittliga tiden mellan tidpunkten då ansökan lämnats och den äldre personen i själva verket får den service som sökts. Väntetiderna följs upp för de enskilda tjänsterna.

Enligt motiveringarna ska väntetiderna offentliggöras via flera olika informationskanaler, så att informationen når alla dem som behöver den så bra som möjligt. När informationskanalerna väljs måste man beakta de äldre personernas faktiska möjligheter att få informationen.

PLANERING OCH FINANSIERING (27 §)

Med stöd av socialvårdslagen och hälso- och sjukvårdslagen omfattas social- och hälsovårdstjänsterna till äldre av lagen om planering av och statsunderstöd för social- och hälsovården (733/1992) och lagen om statsandel för kommunal basservice (1704/2009). I äldreomsorgslagen hänvisas till de två sistnämnda lagarna för att säkerställa att kommunernas förpliktelser enligt lagen till alla delar omfattas av dem och att därför hör till kommunernas statsandelsåligganden.

Bestämmelser om fördelningen av kostnader mellan kommunerna och staten finns i 55 § i lagen om statsandel för kommunal basservice. Enligt paragrafen uppgår statsandelen till 54,3 procent av de kostnader som de nya och mera omfattande uppgifterna enligt äldreomsorgslagen bedöms orsaka kommunerna.

År 2013 antas kommunernas kostnader öka med 50,2 miljoner euro, varav statens andel är 27,3 miljoner euro. År 2014 blir kommunernas kostnadsökning dubbel jämfört med 2013, det vill säga 100,4 miljoner euro, varav statsandelen uppgår till 54,5 miljoner euro. Kommunernas kostnader beräknas öka med totalt 151 miljoner euro på årsnivå 2015, då lagen ska tillämpas fullt ut. Statsandelen för dessa kostnader uppgår till 82 miljoner euro.

IKRAFTTRÄDANDE (28 §)

Förändringar som lagen kräver fr.o.m. den 1 juli 2013

Kommunerna

- Bestämmelserna i 20 § i hälso- och sjukvårdslagen om rådgivningstjänster för äldre personer har ersatts med 12 § i äldreomsorgslagen, med bestämmelser som tjänster som främjar välbefinnandet. De nuvarande rådgivningstjänsternas innehåll ska förstärkas med olika typer av socialservice. Enligt den nya bestämmelsen är kommunerna dessutom skyldiga att på eget initiativ tillhandahålla hälsokontroller, mottagningar eller hembesök som främjar välbefinnandet, särskilt för personer bland den äldre befolkningen, vilkas levnadsförhållanden eller livssituation bedöms innebära riskfaktorer som ökar behovet av service.
- De allmänna principerna enligt 13 § i lagen ska iaktas när social- och hälsovårdstjänster ordnas för äldre personer. Tjänsterna ska vara av hög kvalitet och ska ordnas i rätt tid och i tillräcklig omfattning med tanke på den äldre personens behov. Särskild vikt ska läggas vid tjänster som främjar rehabilitering och tjänster i hemmet.
- Principerna för långvarig vård och omsorg enligt 14 § i lagen ska iaktas. Vård och omsorg ges i första hand med hjälp av tjänster som ordnas i hemmet. Institutionsvård ordnas endast om det finns medicinska grunder eller är motiverat med tanke på förutsättningarna att ge den äldre personen ett värdigt liv och trygg vård.

Äldre makar ska ha möjlighet att bo tillsammans. Man ska se till att långvarig vård är bestående.

- En äldre persons servicebehov ska utredas enligt 15 §. Kommunen är skyldig att inleda utredningen utan dröjsmål i de situationer som nämns i 15 § 2 mom.
- En serviceplan ska utarbetas enligt 16 §. I serviceplanen tas med den samlade service som uppfyller den äldre personens behov. Personens synpunkter ska antecknas i planen.
- Beslut om vilken socialservice som ska beviljas en äldre person fattas enligt 18 §. Ansökan om service kan också göras muntligt. I brådskande fall ska servicen ordnas omedelbart och i andra fall senast tre månader efter att beslutet att bevilja servicen har fattats.
- Kommunen ska bereda sig på att offentliggöra väntetiderna för socialservicen åtminstone varje halvår (26 §).

Tjänsteleverantörerna (kommunala och privata)

- Vid en verksamhetsenhet som producerar långvarig vård ska principerna i 14 § 2 mom. iakttas: äldre personer får ett tryggt, betydelsefullt och värdigt liv samt möjlighet att upprätthålla sociala kontakter och delta i verksamhet som främjar funktionsförmågan (rehabiliterande arbetssätt).
- Tjänsterna ska vara av hög kvalitet och garantera en äldre person god vård och omsorg (19 §).
- Enligt 20 § ska verksamhetsenheten ha en personal som till antal, utbildning och uppgiftsstruktur motsvarar de äldre klienternas servicebehov.
- Verksamhetsenhetens ledning ska organiseras enligt 21 §. Ledningen ska bland annat stödja främjandet av ett rehabiliterande arbetssätt, samarbetet och utvecklandet av verksamhetsmetoder.
- Verksamhetsenhetens lokaler ska utvecklas så att de uppfyller kraven i 22 § i lagen.

Övriga aktörer

- Yrkesutbildade personer inom hälso- och sjukvården samt personer som är anställda inom socialvården i kommunen, räddningsväsendet i området, hos nödcentralen eller polisen, som i sitt uppdrag har observerat en äldre person som är i behov av service, är skyldiga att göra en anmälan till den kommunala myndighet som ansvarar för socialvården (25 § 1 mom.).
- En person som är yrkesutbildad inom hälso- och sjukvården ska dessutom alltid i god tid underrätta den myndighet som ansvarar för socialvården, när en äldre person ska skrivas ut från en enhet inom hälso- och sjukvården.

Förändringar som lagen kräver fr.o.m. den 1 januari 2014

- Kommunen ska för varje fullmäktigeperiod utarbeta en plan över sina åtgärder för att stödja den äldre befolkningens funktionsförmåga och för att ordna och utveckla den service och närståendevård som äldre personer behöver (5 §).
- Tillräckliga resurser för att förverkliga planen ska anvisas (9 §).
- Kommunen ska bedöma tjänsternas tillräcklighet och kvalitet årligen (6 §).
- Kommunen ska inrätta ett äldreråd samt sörja för rådets verksamhetsförutsättningar och möjligheter att påverka (11 §).

Förändringar som lagen kräver fr.o.m. den 1 januari 2015

- Kommunen ska se till att den har tillgång till tillräcklig och mångsidig expertis (10 §).
- En ansvarig arbetstagare ska utnämnas för en äldre person som behöver hjälp i frågor som har samband med utförandet och samordningen av tjänster (17 §).
- Egenkontroll ska genomföras enligt 23 § i lagen vid alla verksamhetsenheter inom vilken huvudsakligen äldre personer tillhandahålls social- eller hälsovårdstjänster. En plan för egenkontroll ska utarbetas för egenkontrollen. Valvira bereder detaljerade föreskrifter som gäller planen för egenkontroll i god tid före 2015.